

O'SMIR YOSHDAGI O'QUVCHILARNING PSIXOLOGIK SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISH

Fayzullayev Mirzaodil Mirzamurodovich
Namangan Davlat Universiteti erkin tadqiqotchisi
<https://orcid.org/0009-0008-1795-5950>

Annotatsiya Maqolada o'rta maktab o'quvchilarining psixologik savodxonligini shakllantirish muammosining dolzarbligi ochib berilgan. Muallif maktabda ta'lim berish jarayonida o'zining amaliy tajribasiga asoslanib, psixologik savodxonlikni yuqori sinf o'quvchilarining ijtimoiylashuvining sharti deb hisoblaydi. Katta maktab yoshidagi sotsializatsiya jarayonining xususiyatlari tahlili taqdim etilgan, o'rta maktabda psixologik savodxonlikni o'qitishning asosiy tamoyillari shakllantirilgan, psixologik savodxonlikning sotsializatsiya jarayoniga ta'sirini empirik o'rganish natijalari. O'rta maktab o'quvchilarining sotsializatsiyalangan shaxsi xususiyatlarining psixodiagnostik ko'rsatkichlari aniqlanadi, ushbu ko'rsatkichlarni o'lchash uchun psixodiagnostika vositalarini tanlash asoslanadi, ijtimoiylashtirilgan shaxs ko'rsatkichlarining rivojlanish dinamikasi. tadqiqot ishtirokchilari orasida o'rta maktab o'quvchisi tasvirlangan. Psixologik savodxonlik o'rta maktab o'quvchilarining ijtimoiylashuvining shartlaridan biri ekanligi isbotlangan.

Kalit so'zlar: psixologik savodxonlik, ijtimoiylashuv, o'smir yoshlar, psixologik madaniyat, kasbiy kompetensiya, meta kompetensiya

DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL LITERACY OF ADOLESCENT STUDENTS

Fayzullayev Mirzaodil Mirzamurodovich
Independent researcher of Namangan State University

Abstract. The relevance of the problem of formation of psychological literacy of high school students is revealed in the article. Based on his practical experience in the process of teaching at school, the author considers psychological literacy to be a condition for the socialization of high school students. An analysis of the features of the socialization process at senior school age is presented, the main principles of teaching psychological literacy in secondary school are formulated, and the results of an empirical study of the influence of psychological literacy on the socialization process are presented. The psych diagnostic indicators of socialized personality characteristics of high school students are determined, the selection of psych diagnostic tools for measuring these indicators is based, the dynamics of the development of socialized personality indicators. A high school student is described among the research participants. It has been proven that psychological literacy is one of the conditions of socialization of high school students.

Key words: psychological literacy, socialization, adolescents, psychological culture, professional competence, meta-competence

РАЗВИТИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ ПОДРОСТКОВ

Файзуллаев Мирзаодил Мирзамуродович
Исследователь Наманганского государственного университета

Аннотация. В статье раскрывается актуальность проблемы формирования психологической грамотности старшеклассников. Опираясь на свой практический опыт в процессе обучения в школе, автор считает психологическую грамотность условием социализации старшеклассников. Представлен анализ особенностей процесса социализации в старшем школьном возрасте, сформулированы основные принципы обучения психологической грамотности в общеобразовательной школе, представлены результаты эмпирического исследования влияния психологической грамотности на процесс социализации. Определены психодиагностические показатели социализированных личностных характеристик старшеклассников, обоснован выбор психодиагностических средств измерения этих показателей, динамика развития социализированных личностных показателей. Среди участников исследования описан старшеклассник. Доказано, что психологическая грамотность является одним из условий социализации старшеклассников.

Ключевые слова: психологическая грамотность, социализация, подростки, психологическая культура, профессиональная компетентность, мета компетентность.

Kirish. Zamonaviy ta'lim makonini shakllantirish jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy psixologik madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish vazifasi psixologik fan uchun ham, amaliyot uchun ham shubhasiz qiziqish uyg'otadi. L.S. Vygotskiyning kontseptsiyasiga ko'ra, jamiyat madaniyati inson psixikasi rivojlanishining eng muhim sharti, vositasi va omilidir. Psixologik madaniyat insonning umumiy madaniyatining tarkibiy qismi bo'lib, uning o'zini o'zi anglashi, muvaffaqiyatli ijtimoiy moslashuvi va hayotidan qoniqishiga yordam beradi (L.S.Kolmogorova). Psixologik madaniyatni o'rganish bilan L.D. Demina, I.V. Dubrovin, N.I. Isaeva, E.A. Klimov, L.S. Kolmogorova, N.N. Obozov,

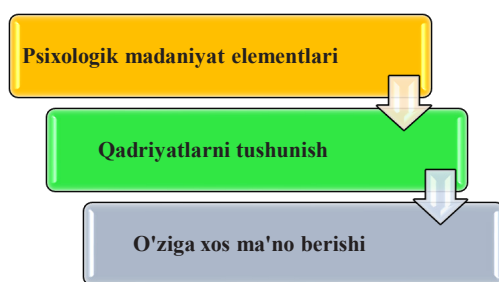
V.V. Semikin va boshqalar [4], [6], [7].

Adabiyotlar tahlili. L.D. Demina, I.V. Dubrovin, L.S. Kolmogorova, V.V. Semikin va boshqalar psixologik madaniyat tushunchasini, uning shaxsning aqliy va kasbiy hayotidagi o'rini ko'rib chiqadilar, psixologik madaniyatning asosiy tarkibiy qismlarini va uning shakllanishi va rivojlanishining xususiyatlarini o'rganadilar. Bir qator tadqiqotlarda psixologik madaniyat turli darajadagi ta'lim tashkilotlarida o'quv amaliyoti natijasining zarur elementi sifatida namoyon bo'ladi. Ilmiy adabiyotlarda psixologik savodxonlikka psixologik madaniyatning asosiy elementi sifatidagi qarashlar mavjud [1], [2], [3]. Psixologik savodxonlik psixologik madaniyatning tarkibiy qismi sifatida, L.S. Kolmogorova - bu psixologik bilimlarni (faktlar, g'oyalar, tushunchalar, qonunlar va boshqalar), ko'nikmalar, belgilar, aloqa, xatti-harakatlar, aqliy faoliyat va boshqalar sohasidagi qoidalar va qoidalarni o'zlashtirish usulidir [3].

Ta'lim tizimi jamiyatda o'quvchilarning psixologik savodxonligini oshirish muammosini hal qilishda shubhasiz ustuvor vazifaga ega, chunki aynan ta'lim shaxsning o'zini o'zi bilish qobiliyatini rivojlantirish, madaniyatni yaratish va o'zgartirishni ta'minlaydigan shart-sharoitlarni yaratish imkoniyatiga ega. Shuni ta'kidlash kerakki, psixologik madaniyatning, psixologik savodxonlikning o'sishi pedagogik mutaxassisliklar vakillari uchun alohida ahamiyatga ega, ammo bu masala bo'yicha tadqiqotlar hozircha yetarli emas: madaniyatning kompetentsiya, qadriyat jihatlari ham ko'rib chiqilmoqda (O.N.Apanasenko, Yu. N. Emelyanov, Yu. M. Jukov) yoki umumiy madaniy jihatlari, masalan, V.G. Roshchupkin tomonidan olib borilgan bo'lajak o'qituvchining madaniyatlararo savodxonligini o'rganish. Pedagogik muloqot orqali amalga oshiriladigan, o'qitish va tarbiyalash funksiyalari bir butunga birlashtirilgan o'qituvchining kasbiy faoliyati nafaqat o'quvchilarni jamiyat madaniyati bilan tanishtirishni ta'minlaydi, bu esa talabalarning ma'lum darajada o'zlashtirishida namoyon bo'ladi, balki o'quvchilar tarbiyasi bilan ifodalangan kelajak avlodlarning to'liq shaxsiy rivojlanishini ta'minlaydi. Shu bilan birga, o'qituvchining psixologik savodxonligi bo'lmasdan, o'qituvchi bilan muloqotning osonlashtiruvchi funksiyasini amalga oshirish mumkin emas, bu esa mazmunli o'rganishni rag'batlantirishni, o'quvchining o'zini o'zi rivojlantirishini ta'minlaydi [5].

Ushbu muammoni hal qilish talabalarni - birinchi navbatda, psixologik savodxonlikni rivojlantirishni nazarda tutadi. Shuni ta'kidlash kerakki, agar o'smir yoshdagi o'quvchilarda o'qitish doirasida psixologik madaniyatni rivojlantirish ta'limning ajralmas qismidir. Psixologiya, psixologik madaniyat va savodxonlikning «asoslari» o'smir yoshdagi o'quvchilarda yetarli emas. Ayni paytda, maktabda ta'lim jarayoni va shunga mos ravishda, bugungi kunda bolaning shaxsiyatini rivojlantirish ba'zan yetarlicha yuqori darajadagi psixologik savodxonlikka ega bo'lmagan o'qituvchilar tomonidan amalga oshirilmoqda deb taxmin qilish mumkin.

Metodologiyasi. L.S. Vygotskiy tomonidan madaniy-tarixiy nazariya asosiy birlik sifatida taqdim etilgan - ikki tomonni birlashtiruvchi madaniy vosita - tabiiy va madaniy ahamiyatga ega. L.S. Vygotskiyning so'zlariga ko'ra, ular rivojlanish belgilariga ega, ular orasida so'z birinchi o'ringa chiqadi [3]. Biz uchun so'z belgi vazifasini bajaradi, bu so'z meta-kompetentlikdir. O'smiring psixologik madaniyatini rivojlantirish imkonini beradigan tizimni ishlab chiqish zarur, deb hisoblaymiz. Bizning fikrimizcha, psixologik madaniyatni rivojlantirish jarayonida A.N Leontiev va V.P. Zinchenko asarlarida tasvirlangan «ma'no» va «mazmun» muhim rollardan birini o'ynashi mumkin. [5], [6].

1-rasm. O'smirning psixologik ongining rivojlanish bosqichlari

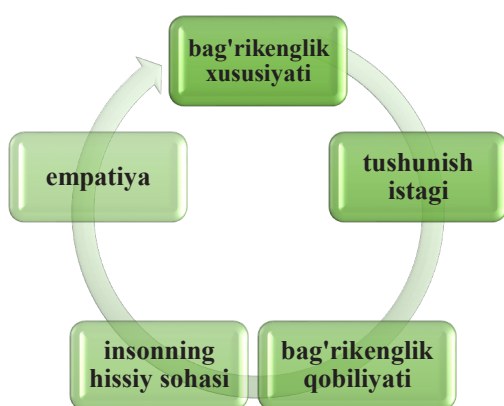
O'smir ijtimoiy ongning mahsuli sifatida psixologik madaniyat elementlarini o'zlashtirgandan so'ng, barcha olingan qadriyatlarni tushunishi va ularga o'ziga xos ma'no berishi kerak bo'ladi [1-rasmga qarang]. Ma'noga bunday bog'lanish shaxsiy tajriba orttirish jarayonida shakllanadi, bunda oldingi ma'nolar ma'noga aylanadi, ma'lum bir «men uchun ma'no» ga ega bo'ladi. Meta kompetentsiyalar - bu qiymat, bu qadriyatni o'zi uchun tushunish talabaning vazifasidir.

Ta'lim va malaka oshirish sohasidagi so'nggi yangiliklar ko'p jihatdan professional kompetentsiya va muvaffaqiyatni rivojlantirishga qaratilgan. Bizning fikrimizcha, psixologik savodxonlikni rivojlantirish yo'li mavjud talab, kasbiy kompetentsiyani egallash istiqbollari kontekstida qurilishi kerak.

Biz bu yo'lni metakompetentsiyalarni rivojlantirishda ko'ramiz. Meta kompetentsiyalar kasbiy kompetentsiyalarning psixologik asosi, shuningdek, psixologik savodxonlikning bir qismidir [4]. Psixologik madaniyat sifatida o'z-o'zini takomillashtirish va rivojlanish yo'lidan olib boradigan bilim

va malakalarni egallash usullarini bilish bilan ifodalanadi. Fikrlash asosidagi meta-kompetentsiyalar psixologik savodxonlikni o'zgartirish vositalarini ifodalaydi. Rivojlangan aks ettirish eng yaxshi o'z-o'zini boshqarishni, o'z resurslari va salohiyatini boshqarishni, o'zini o'zi rivojlantirish va takomillashtirishni boshqarish va yo'nalishini ta'minlaydi. Faoliyatda meta-kompetentsiyalarning rivojlanish darajasi vaziyatni boshqacha, «yuqori vaziyatdan» ko'rish orqali vazifani hal qilishning eng yaxshi usulini belgilaydi.

Shaxsning psixologik savodxonligini rivojlantirish muhitida metakompetentsiyalar o'z-o'zini rivojlantirish, psixologik savodxonlikni o'zgartirish va faoliyatning samarali bajarilishini ta'minlash uchun katalizator bo'lib xizmat qiladi. Quyida ushbu ishning asosiy tushunchalarini taqqoslash natijalari keltirilgan (a bosqich). «Psixologik savodxonlik» tushunchasining mazmuni uning xususiyatlarini o'z ichiga oladi: psixologik savodxonlik va kompetentsiya. O'z-o'zini bilish, muloqot samaradorligini oshirish va o'z-o'zini takomillashtirish maqsadida kundalik hayotda foydalanish istagi va qobiliyati. Yuqori psixologik savodxonlik - rivojlangan o'zboshimchalik, kuchli iroda, shaxs tomonidan tashkil etilgan aqliy faoliyatning protsessual uyg'unligi, shaxsning umumiy uyg'unligining instrumental, texnologik qismi. Ma'naviy qadriyatlarni ifodalash uchun psixologik savodxonlikning zaruriy sharti - bu ruhiy salomatlik. U odamlarning o'zaro ta'siri va munosabatlarida ifodalanadi (I.V.Dubrovina).

2-rasm. Psixologik savodxonlikning ta'sirlashuv modeli

Psixologik savodxonlik o'zaro ta'sirning bag'rikenglik xususiyatini, tushunish istagini, bag'rikenglik qobiliyatini, insonning hissiy sohasining nozikligi va boyligini, empatiyani belgilaydi [2-rasmga qarang]. U shaxsni rivojlantirish va tarbiyalashning chuqur o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi.

Natija va Muhokamarlar. Shaxsning psixologik savodxonligining mohiyati insonning psixologik bilimlarini umuminsoniy qadriyatlar bilan urug'lantirish kontekstida ishlatish zarurati va qobiliyatidir.

«Metakompetentlik» kontsepsiyasining mazmuni uning xususiyatlarini o'z ichiga oladi: texnika va usullar, qanday egallash va shakllantirish, psixologik savodxonlikni oshirish bo'yicha bilim demakdir. Metakompetentliklarning asosi o'ziga xos jarayon - aks ettirishdir. Psixologik savodxonlik rivojlanish jarayonida shakllanadi va maqsadli ravishda ta'lim jarayonida muammolar va muammoli vaziyatlarni hal qilishning tabiati va usullarida belgilanadi. Faoliyatni samarali bajarish, shaxsiy tuzilmalarni shakllantirish, o'z-o'zini rivojlantirish va o'z-o'zini takomillashtirishni boshlash, boshqarish va tartibga solish bilan belgilanadi.

1-jadval. Psixologik savodxonlik va ta'limning maqsadli parametrlari o'rtasidagi munosabatlar

TALAB		
Psixologik savodxonlik	Metakompetensiya	Kasbiy kompetensiya
- o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini takomillashtirish;	- metakognitsiya;	- kasbiy bilim;
- ma'naviy qadriyatlarni ifodalash;	- aks ettirish;	- malaka;
- insoniy munosabatlarning barcha sohalarida ifodalangan;	- aqliy operatsiyalar;	- ko'nikmalar;
- insonning hissiy sohasining nozikligi va boyligi;	- metakognitiv faoliyat;	
- shaxsiyatning umumiy uyg'unligining instrumental, texnologik qismi;	- metakognitiv bilim;	
- shaxsning integral uyg'unligi;		

Xulosa. Taqqoslash shuni ko'rsatdiki, psixologik savodxonlik kontsepsiyasi metakompetentlik tushunchasiga qaraganda umumiyroqdir, shuning uchun uning rivojlanishi kasbiy rivojlanishning oldingi bosqichidan boshlanishi kerak. Quyida psixologik savodxonlik va ta'limning maqsadli parametrlari

o'rtasidagi munosabatlar keltirilgan [1- jadvalga qarang].

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Dubrovina I. V. insonni sotsializatsiya qilish muammolari // psixologiya masalalari. 2005. №3.
2. Maktabda psixologiyani o'rganish: xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari / Ed. M., Spb., 2011.
3. Klimov E. A. psixologning kasbiy madaniyati va ijtimoiy muhitning psixologik savodxonligi to'g'risida // Klimov E. A. mehnat psixologiyasiga kirish. M., 1998 yil.
4. Kolmogorova L. S. maktab o'quvchilarining psixologik madaniyati diagnostikasi: maktab psixologlari uchun amaliy qo'llanma. M., 2002 yil.
5. Kolmogorova L. S. zamonaviy o'rta ta'lim muammosi sifatida talabalarning psixologik madaniyatini oshirish / bolalarning qo'shimcha ta'lim tizimida shaxsning psixologik madaniyatini shakllantirish / Ed. M., 2006 yil.
6. Ta'limning amaliy psixologiyasi / Ed. yuqori. va o'rtacha. o'rganish. muassasalar. Qarang:, 2007.
7. Maktabda psixologiyani o'qitish, 3-11-sinflar: darslik.- usul. qo'llanma / Ed. M., Voronej, 2007 Yil.
8. Umumiy ta'limning Federal Davlat ta'lim standarti loyihasi (o'rta (to'liq) umumiy ta'lim) 2011 yil 15 aprel /loyihani ishlab chiqish rahbarlari: L. P. kezina, Rao akademigi; A. M. Kondakov, ISIO Rao ilmiy rahbari, Rao muxbir a'zosi.
9. Semikin V. V. pedagogik o'zaro ta'sirdagi psixologik madaniyat: Muallif. dis. - qaniydi? ... doktor psixol. fanlar. Qarang:, 2004.